MNY

MAGYAR NYELV

A MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

ALAPÍTVA: 1904-BEN

106.
ÉVFOLYAM

2010.
2. szám

MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI TÁRSASÁG
ARGUMENTUM KIADÓ
BUDAPEST

Felelős szerkesztő:
BENKŐ LORÁND

Szerkesztő:
JUHÁSZ DEZSŐ

Technikai szerkesztők:
FARKAS TAMÁS, SZENTGYÖRGYI RUDOLF

Szerkesztőbizottság:
BÉKÉSI IMRE, HONTI LÁSZLÓ, KIEFER FERENC, KISS JENŐ, NYOMÁRKAY ISTVÁN, PUSZTAI FERENC, SEBESTYÉN ÁRPÁD, SIPTÁR PÉTER, SZATHMÁRI ISTVÁN

Nemzetközi tanácsadó testület:
ELŻBIETA ARTOWICZ (PL), DANILO GHENO (I), RIHO GRÜNTHAL (FIN), VALENTYIN GUSZEV (RU), PÉNTEK JÁNOS (RO), SUSAN GAL (USA), EBERHARD WINKLER (D)

TARTALOM

Bańczerowski Janusz: A nyelv szerepe az emberi valóság megalkotásában 129
Kertész András: Miért érdemes a nyelvésznek reggelente felkelni az ágyból? Avagy: Chomsky „forradalmai" és a generatív nyelvészet historiográfiája 145
Vörös Ferenc: Mutatvány a mai magyar családnévatlasz előmunkálataiból 156
Farkas Tamás: Novák. Egy idegen eredetű családnév és a magyar családnévanyag 169
Bárányné Komári Erzsébet: A magyar jövevényszavak morfológiai adaptációja a ruszinban. Lexikográfiai munkák és szépirodalmi művek tükrében 182

Kisebb közlemények. *Kicsi Sándor András:* Az enantioszémia néhány főbb esete a magyarban 196
Szó- és szólásmagyarázatok. *Büky László:* Mosolog, mind a ragalla. – *Mokány Sándor:* Dobva-fakadva 198
Tudománytörténet. *Korompay Klára:* A Régi Magyar Kódexek sorozat. Új kutatási eredmények és a jövő távlatai. – *Szili Katalin:* Az első orosz anyanyelvűeknek szóló magyar nyelvtan. Desko András, Vengerszkaja grammatika (Szentpétervár, 1855) 203
Szemle. *Földi Gábor:* Rásonyi László – Baski Imre, Onomasticon Turcicum – Turkic Personal Names 1–2. – *Zántó Edina:* Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. – *Kiss Magdaléna:* Két könyv a középkori Bihar megye helyneveiről. – *P. Lakatos Ilona:* Kótyuk István, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре (Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai). – *Szabó József:* Pesti János, Alsómocsoládi tájszótár. – *Gréczi-Zsoldos Enikő:* Kabán Annamária, A szövegvizsgálat útjain 212
Különfélék. *Rab Irén:* A Magyar Nyelv Éve Göttingenben (2009) 244
Társasági ügyek. *Keszler Borbála:* Elekfi László 90 éves 246
Nyelvtörténeti adatok. *Mizser Lajos:* A ruszinok elnevezései a XVI–XVIII. században. – *N. Fodor János:* Északkelet-magyarországi személynevek a kései ómagyar korból 249
Levélszekrény. *A. Molnár Ferenc* írja. – *Szentgyörgyi Rudolf* írja 254

A magyar jövevényszavak morfológiai adaptációja a ruszinban
Lexikográfiai munkák és szépirodalmi művek tükrében*

1. Kárpátalja csak a második világháború végén vált Szovjet-Ukrajna részévé, ahol *Закарпатська область* ukrán, illetve *Закарпатская область* orosz néven (tkp. 'Kárpáton túli terület') megyei szintű közigazgatási egységet képez (*Kárpátalja* mint magyar tájnév eredetéről vö. JUHÁSZ 1988: 83; BOTLIK 2005: 16–23). Az ott élő keleti szláv és magyar etnikum között létrejött sokrétű nyelvi-nyelvjárási kapcsolat arról tanúskodik, hogy történelmi egybefonódásuk nagyon régen, még a korai középkorban vette kezdetét (DEZSŐ 1961: 140–1; MOKÁNY 1966: 10).

A kárpátaljai keleti szláv nyelvjárások a galíciai és a bukovinai ukrán dialektusokkal nyelvjárási kontinuumot képeznek, vagyis dialektológiai szempontból ezek a mai értelemben vett ukrán nyelv nyelvjárásai. Az ukrán nyelvterület zömétől való hosszas, 1944-ig tartó politikai különállás miatt azonban itt az irodalmi nyelvi fejlődés más úton haladt, mint az ukrán nyelvterület más részein. A helyi nyelvjárások alapján itt ugyanis lokális irodalmi nyelv is kialakult: a kárpáti ruszin. Ez a ma is több országban művelt irodalmi nyelv a kisebb szláv irodalmi nyelvek ismert szakértője, ALEKSANDR DULIČENKO tartui szlavista felosztása szerint a szláv perifériku mikronyelvek közé tartozik (DULIČENKO 1998, vö. magyar nyelvű ismertetését is: ZOLTÁN 2001; legújabban a kárpáti ruszinról történeti perspektívában összefoglalóan vö. DULIČENKO 2008). A továbbiakban tehát r u s z i n n y e l v en ezt a regionális irodalmi nyelvet értjük, míg a kárpátaljai keleti szláv dialektusokat u k r á n n y e l v j á r á s o k nak nevezzük. (A *kárpáti ruszin* terminusban a *kárpáti* jelző az egykori magyar Délvidéken, később Jugoszláviában, majd a mai Szerbiában és Horvátországban beszélt *bács-szerémi ruszin*-tól való megkülönböztetést szolgálja, amelynek a nyelvjárási alapja nem ukrán, hanem keletszlovák. Mivel tanulmányunk csak a kárpáti ruszint érinti, a továbbiakban ezt a pontosító jelzőt elhagyjuk.)

* A szerző köszönetet mond Mokány Sándornak, a tanulmány lektorának számos értékes megjegyzéséért és hasznos tanácsáért.

Megjegyzendő, hogy Kárpátalja XVI. századi ruszin nyelvemlékének, a Nyagovai Posztillának az írója „igen következetesen használja a nép nyelvét" (DEZSŐ 1989: 13), az akkor még jobbára általános elterjedésű (MOKÁNY 1965: 168–70) úgynevezett máramarosi *u*-zó nyelvjárást. Így érthető, hogy ebben a vallási jellegű műben számos magyar jövevényszó is van (DEZSŐ 1985; ZOLTÁN 2006).

A szomszédságból, illetőleg együttélésből fakadó nyelvjárási szintű ruszin–magyar nyelvi kapcsolatok hűen tükröződnek többek között KÓTYUK ISTVÁNnak „Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai" című monográfiájában (KÓTYUK 2007), de természetesen a magyar szomszédság nyelvi nyomai megtalálhatók a helyi ukrán nyelvjárásokra épülő kárpáti ruszin regionális irodalmi nyelvben is. Kutatásunk ebben a sajátos „mikronyelvi" közegben a XX. század végén, illetve a XXI. század elején megjelent kárpáti ruszin nyelvű szépirodalmi művekben, illetőleg lexikográfiai munkákban fellelhető magyar jövevényszavakra irányul.

Több hazai és magyarországi kutató kiemelten foglakozott a kárpátukrán nyelvjárások régi vagy mai magyar jövevényszavainak alaktani meghonosodásával (vö. pl. BALECZKY 1958: 23–46, 1960: 247–65; MOKÁNY 1962a: 60–75; OROS 1964: 40–3; DEZSŐ 1970: 83–98, 1989: 37–41; LIZANEC 1977: 29–68). – Jelen tanulmányunknak az a célja, hogy feltárja a forrásanyagban megnevezett, ruszin irodalmi nyelven kiadott művek magyar jövevényszavait, valamint megismertesse az olvasót alaktani beilleszkedésük miként jeivel. E cél érdekében figyelemmel kísérjük, hogy a szövegkörnyezet(ük)be ágyazott magyar jövevényszavak – főnevek, melléknevek, igék és határozószók – miként illeszkednek az átvevő nyelv esetrendszerébe. Rámutatunk a prefixumok, szuffixumok és flexiók honosító szerepére is. E tanulmányban megállapítást nyer többek között az is, hogy a megvizsgált jövevényszavak meghonosodása – különböző genetikai-tipológiai nyelvi voltukból adódóan – olykor bizonyos problémáktól sem mentes.

2. A főnevek adaptációja. – A kárpátaljai ruszin nyelven írott művekben és lexikográfiai munkákban a magyar kölcsönszavak jelentős részét főnevek képezik. A legtöbb magyar eredetű főnév adaptálódott az átvevő nyelv szóképzési és morfológiai rendszeréhez. BALECZKY EMIL (1960: 264–5) két pontban fogalmazta meg azt, hogy mire szükséges felfigyelni a magyar jövevény főnevek alaktani vizsgálata során a szláv nyelvekben: 1. a szláv főnév alaktanára, amely helyett vagy amellyel párhuzamosan használatos a magyarból kölcsönzött szó; 2. a szomszéd nyelvek és nyelvjárások magyar eredetű főneveinek alaktanára. Mivel a magyarban a ruszinnal ellentétben nincs nem (genus) mint nyelvtani kategória, ezért a főnevek morfológiai beilleszkedése során a nem- és deklinációcsoporthoz kell igazodniuk. PETRO LIZANEC (1977: 51) a forrásnyelvben a főneveket két csoportba sorolja végződésük szerint: magánhangzóra és mássalhangzóra végződőkre. A továbbiakban mi is e szétválasztást alkalmaztuk.

A) A magánhangzóra végződő főnevek adaptációjának esetei. – 1. A magyar labiális *-a* végű főnevek többsége az *-a,* elvétve *-я* végződésű nőneműek I. deklinációcsoportjába illeszkednek be, pl. *ботрейда* < *bokréta* (N. *bokréi̯ta*), *бунда* < *bunda, гамфа* < *hámfa, гурка* < *hurka, гута* < *guta, ґалиба* < *galiba, ґерендa* < *gerenda, дейжа* < *dézsa* (N. *déi̯zsa*), *дудва* < *dudva, ипиря* <

еperfa, ірка < *irka, кальга* < *kályha, каріка* < *karika, кофа* < *kofa, коцка* < *kocka, лопта (лоптя)* < *labda* (N. *lapta*), *луйтра* < *lérta* (R. *lajtra*), *марга* < *marha, мінта* < *minta, новта* < *nóta* (N. *nóta*), *орґона* < *orgona* (virág), *палачінта* < *palacsinta, паприка* < *paprika, почоля* < *pocsolya, пуста* < *puszta, рантота* < *rántotta* (N. *rátota*), *табла* < *tábla, тінта* < *tinta, файта* < *fajta, фінджа* < *findzsa, церуза* < *ceruza, чіґа* < *csiga, чіжма* < *csizma* (N. *csizsma*), *чутора* < *csutora, ярда* < *járda*. – Ebbe a deklinációcsoportba soroljuk a labiális *-a* végződésű hímnemű főneveket is: *біка* < *bika, ґазда* < *gazda, варґа* < *varga, катуна* < *katona;* vö. И учуєш: там, де стане чижмов русскій *катуна!* (Čučka 1992: 15) 'És meghallod azt, ahol csizmájával megáll az orosz katona'.

2. Az *-i, -e, -é, -u* magánhangzóra végződő magyar főnevek a nőnemű *-a* végződésű főnevek I. deklinációcsoportjába illeszkednek, pl. *біґа* < *bige, деца* < *deci, каралаба* < *karalábé, ленча ~ леньча* < *lencse, серенча ~ сереньча* < *szerencse, мепша* < *tepsi* (de elvétve: *мепші*), *фейса* < *fejsze, чіпка* < *csipke*. A *менґериця* < *tengeri* főnévben honosító *-иц'*- képzővel történik az adaptáció. – Kérdéses a *капура* < *kapu* főnév idetartozása. BALECZKY EMIL (1958: 35) úgy véli, hogy a magyar eredetű *капура -ura* szuffixumot kapott a *цапура* 'kecske', *шашура* 'sásfajta' főnevek mintájára. Több kutató véleménye szerint azonban a *kapura* főnév a magyar *kapu+ra* szublativusi határozóragos átvétele lehet, amely feltehetőleg egy *kapura!* (értsd: *dobolj, támadj!*) régi katonai vezényszófélére vezethető vissza (ESUM 2: 378). Hogy e felfogás melyikét illeti elsőség, további kutatás tárgyát képezi (MOKÁNY 1970: 281–5).

Kivétel az alany- és tárgyesetben használatos *хечепече, гечепече* < *hecsepecse* 'hecsedli' (pl. Над шанцями вдянь файніє *хечепече;* Petrovcij 1999: 8, 'A sáncok fölött nappal szépen virít a hecsepecse'; *гечепече;* I. Kerča 2007). Kárpátalja területén és Ivano-Frankivszk néhány járásában szintén elterjedtek az *ече-пече, гече-пече, ечи-печі, гичі-пичі*-féle variánsok (SABADOŠ 1982: 68–9; MYHOLYNEC' 2000: 353).

Egy-két kölcsönszó változatlan alakban honosodott meg: *паріжі* < *párizsi, мепші* < *tepsi;* vö. Довкола жони у пондьолах на *мепші* носять пірулки (Čučka 1992: 56) 'Körülöttünk az asszonyok pongyolában tepsin hordják a tablettákat'.

3. A *-li* képzős magyar közvetítésű német főnevek az *-ик* képzős hímneműek II. deklinációcsoportjához sorolhatók: *кіфлик* < *kifli* (elvétve *кіфлі*), *мушкатлик* < *muskátli, цетлик* < *cetli*. Kivételt képez a meghonosodott nőnemű *рібізлі* < *ribizli*. – Ebbe a csoportba soroljuk továbbá a *пантлик* < *pántlika* főnevet. BALECZKY EMIL (1958: 401–2) úgy véli, hogy a *pántlika* főnév a közép-kárpátaljai, a hucul, és részben a lemkó nyelvjárásban *pantlyk* (kicsinyítő *pantlyčok*) hímnemű alakban terjedt el. Szánok és Sztryj környékén a *pantlyka* (kicsinyítő *pantlyčka*) nőnemű szóalak használatos. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a bajor-osztrák eredetű *pantlyka* szóalak valószínűleg magyar közvetítéssel került az ukrán nyelvjárásokba, a *pantlyk* viszont nem. Ezt azzal magyarázza, hogy a kárpáti nyelvjárásokban számos olyan német kölcsönszó van, amelyik *-yk* szuffixumú: *griflyk* < *Griffel, kriglyk* < *Krügel, kapslyk* < *Kapsel, mantlyk* < *Mantel* stb. (i. m. 402–3). Ezek a ruszin nyelvjárásokba közvetlenül kerülhettek a németből is, de az sem zárható ki, hogy a magyar volt az átadójuk, vö. m. *grifli, kapsli, krigli*. Ide soroljuk még a *-чок* kicsinyítő képzős *машличок* < N. *masli* 'masni' főnevet is.

4. Az *-ó* (~ N. *ó̰*), *-ő* (~ R. N. *ő̰ї*), *-ú* ~ *и* végű főnevek a hímneműek II. deklinációcsoportjába illeszkednek be *-ов, -ев, -ув* ~ *-юв, -ів* végződéssel: *адюв* < *ágyú*, *аршов* < *ásó* (N. *ársó̰*), *баґов* < *bagó* (N. *bagó̰*), *баров* < *báró* (N. *báró̰*), *бильчув* < *bölcső*, *бирів, бирув* < *bíró* (N. *biró̰*), *бунков* < *bunkó* (N. *bunkó̰*), *валув* < *vályú* (N. *váló̰*), *гайтув* < *hajtó* (kutya) (N. *hajtó̰*), *гаюв* < *hajó* (N. *hajó̰*), *ґінтов* < *hintó* (N. *hintó̰*), *гордів, гордов* < *hordó* (N. *hordó̰*), *дунґов* < *dongó* ’kismotorbicikli’ (N. *dongó̰*), *дялув* < *gyalu*, *дяплув* < *gyeplő* (N. *gyeplő̰ї*), *жачкув* < *zacskó* (N. *zsacskó̰*), *кандалув* < *kandalló* (N. *kandaló̰*), *керейтув* < R. *kerejtő̰* ’kerülő’, *копоршув* < *koporsó* (N. *koporsó̰*), *косалув* < *kaszáló* (N. *kaszáló̰*), *лечов* < *lecsó* (N. *lecsó̰*), *манкув* < *mankó* (N. *mankó̰*), *маґков* < *mackó* (N. *mackó̰*), *пежґев* < *pezsgő* (N. *pezsgő̰ї*), *реселюв* < *reszelő* (N. *reszelő̰ї*), *сабув* < *szabó* (N. *szabó̰*), *совґабирув* < *szolgabíró* (N. *szó̰gabíró̰*), *меметув* < *temető* (N. *temető̰ї*), *фатюв* < *fattyú* ’kamaszfiú’, *фітов* < *fűtő* (N. *fűtő̰ї*), *форґув* < *forgó* (N. *forgó̰*), *ґіпув* < *cipó* (N. *cipó̰*), *чаков* < *csákó* (N. *csákó̰*), *чікув* < *csikó* (N. *csikó̰*), *чорґув* < *csorgó* (N. *csorgó̰*), *ярув* < *járó* (N. *járó̰*). A *бімбовка* < *bimbó* (N. *bimbó̰*) főnév *-ка* kicsinyítő képzőt kap, így a nőneműek I. deklinációcsoportjába illeszkedik be.

5. Néhány *-a, -e, -ó* (N. *ó̰*) végű főnév valószínűleg az ukrán standard analógiájára a pluralia tantum kategóriába épül be: *корчолї* < *korcsolya* (vö. ukr. irod. *ковзани*), *тапеты* < *tapéta* (vö. ukr. irod. *шпалери*), *фоґовы* < *fogó* ’harapófogó’ (vö. ukr. irod. *кліщі*), *чуреты* < *csöröge* N. *csürege* (vö. ukr. irod. *вергуни*), *шараґлі* < *saroglya* (vö. ukr. irod. *ноші, носилки*), *будїты, бюдюґовы* < *bugyogó* (N. *bugyogó̰*) (vö. ukr. irod. *труси, шаровари*), *віли* < *villa* ’vasvilla’ (vö. ukr. irod. *вили*).

6. A *моґі* < *maggi* ’húsleves-ízesítő’ a nem deklinálható hímnemű főnevek kategóriájába illeszkedik.

7. A *нийні, нийночки* < *néni* a nőneműek I. deklinációcsoportjába illeszkedik be; vö. На кого моя шаркань-*нийні* тонко намікає? (KešŽiv. 58) ’Kire céloz az én sárkány nénim?’.

8. Az *апо* < *apa* – az azonos jelentésű *няньо* analógiájára – a hímneműek II. deklinációcsoportjába illeszkedik be. Ide tartozik a *бачі* < *bácsi* főnév is, amely az irodalmi művekben leginkább megszólításként fordul elő: Ґей, *бачі*, що там несете в мішку? – поцікавився інспектор (Tomčanij 1974: 599) ’Hé, *bácsi*, mit visz ott a zsákban? – érdeklődött a felügyelő’. – Що, Золтан-*бачі*, шуба пропала? – сміються (Potušnjak 1980: 152) ’Mi történt, Zoltán *bácsi*? Elveszett a suba? – nevetnek’.

B) A m á s s a l h a n g z ó r a v é g z ő d ő f ő n e v e k a d a p t á c i ó j á n a k e s e t e i . – Ezek mennyisége a legszámottevőbb a főnévi rendszerben. – 1. Nagy részük a hímnemű kemény vagy spiráns mássalhangzóra végződő főnevek II. deklinációcsoportjához alkalmazkodott: *алаш* < *állás*, *алдомаш (галдомаш)* < *áldomás*, *анталаґ* < *antalag*, *банташ* < *bántás*, *баюс* < *bajusz*, *бір* < *bér* (N. *bír*), *бовт* < *bolt* (N. *bó̰t*), *бокорван* < *pokolvar*, *вашар* < *vásár*, *вошпор* < *vaspor*, *ґроф* < *gróf*, *дараб* < *darab*, *довган* < *dohány*, *ёвсаґ, йовсаґ* < *jószág* (N. *jó̰ság*), *калап* < *kalap*, *керт* < *kert*, *кетрец* < *ketrec*, *кошар* < *kosár*, *лабош* < *lábas* (N. *lábos*) ’edény’, *левеш* < *leves*, *лотор* < *lator*, *мирег* < *méreg* (N. *míreg*), *ніташ* < *nyitás*, *одомаш* < *adomás* ’áldomás’, *паплан* < *paplan*, *ранташ* < *rántás*, *ранц* < *ránc*, *салаш* < *szállás*, *тровґер* < *tróger* (N. *tró̰ger*), *фарадчаґ* < *fáradság* (N. *fáracs-*

cság), *хосен* < *haszon*, *чомаґ* < *csomag*, *чот* < *csat*, *шойт* < *sajt*, *язмин* < *jázmin*, *яндик* < *ajándék*. Már a XVI. századi Nyagovai Posztillában felbukkannak a magyar *haszon*-nak *chosen* és *chosna* változatai. Párhuzamos megjelenésüket DEZSŐ LÁSZLÓ (1989: 38) a magyar szó *-a* birtokos személyjeles alakjának átvételével magyarázza (vö. *haszon – haszna*). A *керт*, *керта* < *kert* főnevet BALECZKY EMIL Kárpátalja déli nyelvjárásaiban elterjedt *загорода* 'kert, gyümölcsöskert' nőnemű *-a* végű főnév hatásával magyarázza. Rámutat arra, hogy a *загарода* és *kerta* főnevek párhuzamosan is éltek az ungi, zempléni és sárosi ukrán nyelvjárásban (BALECZKY 1960: 262).

2. A palatális mássalhangzóra végződő magyar főnevek a hímnemű lágy mássalhangzóra végződő főnevek II. deklinációcsoportjába illeszkednek be: *баршонь* < *bársony* (de van *баршан*, *баршун* is: Hrinčenko 1958. 1: 146; Petrovcij 1999: 96), *жівань* < *zsivány*, *каштель* < *kastély*, *кормань* < *(autó)kormány*, *кыпень* < *köpeny*, *леґінь*, *лигінь* < *legény*, *оронь* < *arany*, *роштель* < *rostély*, *ряндь* < *rongy* (de *ряндя* nőnemű főnévként gyakrabban adatolt), *сакмань* < *szakmány*, *сеґінь*, *сигінь* < *szegény* (N. *szegíny*), *тенґель* < *tengely*, *шаркань* < *sárkány*.

3. Számos magyarból kölcsönzött főnév szóvégi pergő foghangja palatalizálódott, s így a hímnemű lágy végű főnevek II. deklinációcsoportjába illeszkedik be: *бетярь* < *betyár*, *везирь* < *vezér*, *ґалїрь* < *gallér*, *генґерь* < *henger*, *говгерь* < *hóhér*, *гусарь* < *huszár*, *кантарь* < *kantár*, *кінчтарь* < *kincstár*, *лекварь* < *lekvár*, *лінґарь*, *лынгарь* < *lingár*, *тивчарь* < *tölcsér* (N. *töü̯csér*), *чивдирь* < *csődör* (N. *csőü̯dör*), *шовдарь* < *sódar* (N. *sóu̯dar*). PETRO LIZANEC (1977: 47) kutatásai megerősítették, hogy a kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban a szóvégi szonoráns megőrizhette lágyságát az ukrán szavakban is, például: *читвир'* 'csütörtök', *столар'* 'asztalos'. – Ebbe a deklinációcsoportba illeszkednek be a *гембець* < *gömböc* és a *п'яць* < *piac* (N. *pijac*), de *п'яц* is előfordul (vö. I. KERČA 2007: 252).

4. Néhány esetben az átvett főnév szóvége nem palatalizálódott: *боґар* < *bogár*, *вашар* < *vásár*, *ґавалір* < *gavallér*, *погар* < *pohár*, *сівар* < *szivar*, *сомар* < *szamár*, *танїр* < *tányér*, *шінтер* < *sintér*. Ezek a hímnemű kemény végű főnevek II. deklinációcsoportjába illeszkedtek be.

5. A kemény vagy lágy végű főnevek között olyanok is előfordulnak, amelyek a nőnemű I. deklinációcsoportba illeszkednek be *-a*, *-я* végződéssel: *барацка* < *barack*, *бетега* < *beteg(ség)*, *бота* < *bot*, *габ(а)* < *hab* 'hullám', *ґомба* < *gomb* (a *гомбиця -иц'* képzőt kapott), *капча* < *kapocs*, *кішасоня* < *kisasszony*, *контя* < *konty*, *лаба* < *láb*, *лабсара* < *lábszár*, *пістоля* < *pisztoly*, *ройта* < *rojt*, *рудина* < *rúd* (*-ин-* képzős alak), *ряндя* < *rongy*, *сарсам(а)* < *szerszám*, *талпа* < *talp*, *турня* < *torony*, *фанка* < *fánk*, *фодра* < *fodor*. – A *битанга* < *bitang* főnevet a közös neműekhez soroljuk; vö. „Ци ты, *битанго*, вглух, услїп" (Petrovcij 38) 'Te, bitang, megsüketültél-e, megvakultál-e'. – Feltételezzük, hogy némely *-a*, *-я* flexiós szó ukrán standard mintát követ: *бана* < *bánat* ~ *туга*, *бетега* < *beteg(ség)* ~ *хвороба*, *бота* < *bot* ~ *палка*, *палиця*, *габа* < *hab* 'hullám' ~ *хвиля*, *капча* < *kapocs* ~ *застібка*, *кішасоня* < *kisasszony*, ~ N. *панія*, *лаба* < *láb* ~ *нога*, *лабсара* < *lábszár* ~ *голінка*, *ройта* < *rojt* ~ *бахрома*, *талпа* < *talp* ~ *ступня*, *підошва*, *турня* < *torony* ~ *башта*, *фодра* < *fodor* ~ *оборка*. Megemlítendő, hogy a XVI–XVIII. századi

írásos emlékekben a *серсам* hím- és a *серсама* nőnemű szóalakok szintén párhuzamos használatúak (DEZSŐ 1961: 144).

6. A nőnem I. deklinációcsoportjába tartoznak azok a mássalhangzóra végződő főnevek, amelyek *-к(а)* szuffixumot kaptak: *вадаска* < *vadász(at), йонатанка, ёнатанка* < *jonatán (alma), парадичка* < *paradicsom, сакайтовка* < *szakajtó, фашірка* < *fasírt.* Ezekhez járul a *гімбати* < *himbál* igéből képzett *гімбалка* 'hinta' főnév is: *Гімбалка* была пудвішена до стовпа дерева (Kerča 2005: 163) 'A hinta a fatörzsre volt függesztve'.

7. A magyar *-ság* végű főnevek *-шаг(т)-, -чаг-* képzőt kapnak. Ide soroljuk az archaikus jellegű *біршаг* < *bírság* és a *мулатшаг* < *mulatság* (N. *mulacság), фарадчаг* < *fáradság* (N. *fáracság*) főneveket. Megjegyezzük, hogy a Felső-Borzsa vidéki nyelvjárásokban szintén csak néhány magyarból átvett *-шаг* ~ *-шиг* képzős főnév adatolt; a *-шаг* szuffixum azonban kárpátukrán szavakhoz is csatlakozott: *злодійшаг* 'tolvajlás' < *злодій* 'tolvaj', *мудрôўшаг* 'bölcsesség' < *мудрый* 'bölcs', *бідôўшаг* 'szegénység, nincstelenség' < *бідак* 'szegény, nincstelen' (NIMČUK 1963: 82–3).

8. Egyes férfiszakmák *-ász* képzős nevei a hímnem, II. deklinációcsoportjához csatlakoznak: *баняс* < *bányász, вадас* < *vadász, галас* < *halász, югас* < *juhász.* Ehhez a deklinációcsoporthoz tartozik talán a *віргас* < *virgács,* R. *virgász* főnév is.

9. Számottevőek a magyar *-ás, -os, -s* képzős főnevek, amelyek a hímnem, II. deklinációcsoportjához sorolandók. – a) Az *-аш* képzővel: *алаш* < *állás, банташ* < *bántás, баюсаш* < *bajuszos, бичкаш* < *bicskás, бовташ, бовтош* < *boltos* (N. *bóu̯tos), бочкораш* < *bocskoros, бундаш* < *bundás, ваташ* < *vágás, валасташ* < *választás, вонаш* < *vonás* 'magyar arany pénznem', *гайташ* < *hajtás, дудаш* < *dudás, кальгаш* < *kályhás, картяш* < *kártyás, корчоляш* < *korcsolyás, каякаш* < *kajakos, кошаркаш* < *kosaras* 'kosárlabdázó', *лампаш* < *lámpás, марадаш* < *maradás, ніташ* < *nyitás, овдалаш* < *oldalas* (N. *óu̯dalas), овріаш* < *óriás* (N. *óu̯riás), орташ* < *irtás* (N. R. *ortás*), *пайташ* < *pajtás, пантликаш* < *pántlikás, паприкаш* < *paprikás, порташ* < *portás, пошташ* < *postás, прімаш* < *prímás, ранташ* < *rántás, рокаш* < *rakás, ряндяш* < *rongyos* 'rongyszedő', *сакманяш* < *szakmányos, фіркаш* < *firkás, ціфраш* < *cifrás, чапаш* < *csapás, чардаш* < *csárdás, чисташ* < *tisztás, шуйташ* < *sujtás.* Ebbe a deklinációba tartozik a *сохташ* < *сохта* < *szokta* (E/3., vö. MOKÁNY 1966: 19) főnév is. – Értékes megfigyelést közöl VASYL' NIMČUK a Felső-Borzsa vidéki nyelvjárásokból: ott ugyanis *-аш* szuffixummal képződnek néha az élőlények és tárgyak attributív megnevezései: *цур'я* 'rongy' > *цур'аш* 'rongyszedő', *свал'ба* 'esküvő' > *свал'баш* 'lakodalmi vendég', *орендa* 'bérlés' > *орендаш* 'bérlő', *передовий* 'vezető, élenjáró' > *передаш* 'vezető személy' (NIMČUK 1963: 80).

b) Az *-ош (-ёш)* képzővel: *бізтош* < *biztos (úr), бовтош* < *boltos* (N. *bóu̯tos), боканчош* < *bakancsos* (R. 'gyalogos katona'), *борзош* < *borzas* (N. *borzos*), *бункош* < *bunkós, варош* < *város, гаёш* < *hájas, гідош* < *hidas, гусош* < *húszas, инош* < *inas, калапош* < *kalapos, ковдош* < *koldus* (N. *kóu̯dus), лабош* < *lábas* (N. *lábos), ланґош* < *lángos, лапош* < *lapos, ловґош* < *lógós* 'lusta ember', *лотрош* < *latros, нілош* < *nyilas* (tört.), *ошколош* < *iskolás* (N. *oskolás), парош* < *páros, пондёлош* < *pongyolás, малош* < *tálas, танцош* < *táncos, матош* < *táltos*

(N. *tátos*), *турлаш* < *(jég)torlasz* (N. *torlás*), *фланцош* < *flancos*, *флыгош* < *flúgos*, *францош* < *francos*, *цукрош* < *cukros*, *чаваргош* < *csavargós*, *чампош* < *csámpás*.

A megvizsgált művekben *-ош* képzőt kapott a *годнош* < *hadnagy*, *гембош* < *gömböc* 'kövér ember', *новтош* < *nótás* főnév is, így a II. deklinációcsoportba sorolható, akárcsak a *босорош* főnév, amely 'boszorkánymester, férfi boszorkány' jelentésben ismeretes, a *босорка(ня)* < *boszorka, boszorkány* képződménye (BALECZKY 1958: 34). A kárpátaljai ukrán nyelvjárásokban ismert a hímnemű *-ун* szuffixumú *бôсôркун* főnév is, amely a *босоркан'а* nőnemű főnévből alakult (vö. NIMČUK 1955: 176). Egyébként az *-ош* képző elterjedt a kárpátaljai ukrán nyelvjárások nem magyar jövevényfőneveiben is, pl. *електрикарош* 'villanyszerelő', *крадош* 'rabló', *околарош* 'szemüveges', *топанкош* 'cipőt viselő ember' (vö. NIMČUK 1963: 81–2; LIZANEC 1977: 57–9).

Megjegyzem, a fentebb felsoroltak között azonban belső keletkezésű is lehet pl. a *бовташ* 'boltos', *бочкораш* 'bocskoros', *кошаркаш* 'kosárlabdázó', *новтош* 'nótás', *ряндяш* 'rongyszedő', *сакманяш* 'szakmányos', *сохташ* 'szokás', *цімбалош* 'cimbalmos'.

KÁPRÁLY MIHÁLY tanulmányt szentelt a magyar eredetű *-ош (-аш)* képzős szavak vizsgálatának a kárpátaljai ruszin szövegekben. Véleménye szerint e képzők elterjedése a történelmi Magyarország népei közötti tartós nyelvi kapcsolatokról tanúskodik (KÁPRÁLY 2001: 74). Az általa megvizsgált négy évszázadnyi kárpáti ruszin szövegek között vannak tudományos, publicisztikai és szépirodalmi írások, illetve előfordulnak a XX. század első felében megjelent újságcikkek is. KÁPRÁLY megállapította, hogy a modern kori kárpátaljai szövegekben a személyt jelentő főnevek képzői közül a legproduktívabb az *-ош (-аш): беспека* 'biztonság' > *беспекаш* 'ügynök', *інтеліґент* > *інтеліґентош* 'intelligens ember', *наркотики* 'narkó' > *наркаш* 'narkós', *новинка* 'újság' > *новинкаш* 'postás', *окуляри* 'szemüveg' > *окулярош* 'szemüveges ember', *пасуля* 'bab' > *пасуляш* 'babot kedvelő ember', *хрінь* 'torma' > *хріняш* 'emberre vonatkoztató' (becsmérlően), *фотька* 'fénykép' > *фотькош* 'fényképész', *яйце* 'tojás' > *яйцош* 'tökös ember' (becsmérlően) (i. m. 77–8).

A magyar nyelvvel ellentétben, ahol az *-as, (-ás)* képzős szavak változatos jelentéssel bírnak, a ruszinban az *-ош (-аш)* csak személyek megnevezésére és személynevek képzésére használatos (i. m. 79). KÁPRÁLY felfigyelt az *-ош (-аш)* képzős családnevek adatolására: *Бордаш, Добош, Жирош, Зубаш, Карабелёш, Кеминяш, Майорош, Малош, Пушкаш, Сабадош, Цибуляш*. A *Барвінкош, Бербелаш, Салдобош, Фогараш* helynevek a szovjet korszakban ukrán megfelelőt kaptak (i. m. 80). Ezek közül a *Бордаш* < *Bordás, Добош* < *Dobos, Жирош* < *Zsíros, Карабелёш* < *Karabélyos, Майорош* < *Majoros, Пушкаш* < *Puskás, Сабадош* < *Szabados, Салдобош* < *Száldobos* a magyarban alakult személynevek.

Az általunk megvizsgált írott anyagban az *-аш* ~ *-яш, -ош* képző egyébként is elterjedt, például: *гойкати* 'kiabál' > *гойкаш* 'kiabáló', *двакіла* 'két kiló' > *двакілаш* 'kétkilós súly', *красти* 'lop' > *крадош* 'tolvaj', *куфер* 'bőrönd' > *куфераш* 'bőröndös ember', *окуляри* 'szemüveg' > *окулярёш* 'szemüveges ember', *парцела* 'parcella' > *парцелаш* 'parcellás, földterület tulajdonosa', *пищалка* 'furulya' > *пищалкош* 'furulyás', *порція* 'porció, adó' > *порціаш* 'porciós, adófizető', N. *пуд-*

хвустя ’farokszíj’ > *пудхвосташ* ’talpnyaló’, *рахунок* ’számla’ > *рахункош* ’takarékos ember’, *ребро* ’borda’ > *ребраш* ’sovány (idős) ember’, *рот* ’száj’ *роташ* > ’szájas’, *сабля* ’kard’ > *сабляш* ’szablyás’, *тропа* ’ösvény’ > *тропаш* ’meredek ösvény’, N. *фамілія* ’család’ > *фаміліаш* < ’családfő’, *яма* ’gödör’ > *ямаш* ’gödörásó’. Anyagunkban az *-аш, -ош* képzős ruszin főnevek leggyakrabban szakmát és emberi tulajdonságot jelentenek, mint ahogyan NIMČUK (1955: 177) által vizsgált Felső-Borzsa vidéki nyelvjárásokban is.

11. Megőrizték *-еш* végüket az *-(e)s* képzős magyar eredetű főnevek: *бетлегемеш* < *betlehemes*, *біреш* < *béres* (N. *bér̨es*), *креймеш* < *krémes* (N. *krér̨mes*), *левеш* < *leves*, *рейтеш* < *rétes* (N. *rér̨tes*), *февдеш* < *földes* (N. *főűdes*).

12. A magyar *-és* (N. *-es, -ís*) képzőnek *-еш* vagy *-іш* a ruszin megfelelője: *міреш* < *mérés* (N. *míres*), *ренделіш* < *rendelés* (N. *rendelís*).

13. Csak megszólításként használatos a *бораттом* < *barátom*, vö. *Бораттом*, сервус! (Fantič 37) ’Szervusz, barátom!’.

3. A melléknevek meghonosodásának esetei. – 1. Néhány főnévi értékű szó eredeti magyar szóalakban illeszkedett be, pl. *барна* < *barna*, *гаміш* < *hamis*, *гуиуут* < *huncut*, *кайла* < *kajla*, *креймеш* < *krémes* (N. *krér̨mes*), *марка* < *tarka*. Megemlítendő, hogy a XVI–XVIII. századi ruszin nyelvemlékekben minden magyar eredetű melléknévhez ukrán (azaz ruszin) szuffixum kapcsolódott (vö. DEZSŐ 1961: 156).

2. Az általunk vizsgált anyagban is gyakran megtoldja, „ruszinosítja” a melléknevet az *-н-, -ьн-* melléknévképző, s ehhez csatlakozik a melléknévi végződés (hímnemben *-ий* ~ *-ый*, nőnemben *-а* ~ *-я*, semlegesnemben *-е* ~ *-є*, többes számban pedig *-і* ~ *-ї*): *бетежный* < *beteg*, *бізувный* < *bizonyos* ’megbízható’, *валушный* < *valós*, *гамішный* < *hamis*, *герешный* < *híres*, *ипный* < *ép*, *кенєшный* < *kényes* (N. *kér̨nyes*), *кешервешный* < *keserves*, *лежерный* < *lezser*, *фіномный* < *finom*, *фрішный* < *friss* 1. ’most szedett, készített’, 2. ’jókedvű, energikus, gyors’.

3. Néhány melléknév *-ст(ый)*, *-ськ(ый)*, *-цьк(ый)*, képzővel honosodott meg: *барнастый* < *barna*, *маркастый* < *tarka*, *гуиуутський* < *huncut*, *піціцький* < *pici(ke)*, vö. Ах то твоя вітцівщина *піціцька* (MidZel. 1999: 75) ’Jaj, az a te picike hazád’.

4. A jövevény főnevekből képzett melléknevek, melléknévi igenevek nagyobb része a ruszinban keletkezett. Ezek mennyisége az általunk megvizsgált anyagban számottevő. Lássunk néhány leggyakrabban előforduló képzővel létrejött származékot. A legtöbb melléknév *-ув-ськ-*, *-ськ-* képzős: *банясувський* ’bányász-’, *баровський* ’bárói’, *бетярський* ’betyáros’, *битанґський* ’bitang-’, *бірешський* ’béres-’, *бокорашський* ’tutajos’, *босорканський* ’boszorkányos’, *варошський* ’városi’, *везирський* ’vezér-’, *галаський* ’halász-’, *говерський* ’haveri’, *гонвейдський* ’honvéd-’, *гуиуутський* ’huncut-’, *гусарський* ’huszár-’, *ґазду(в)ський* ’gazda-’, *ґрофський* ’gróf-’, *жіванський* ’zsivány-’, *канторський* ’kántor-’, *катунський* ’katonai’, *каякашський* ’kajakos’, *кінчтарський* ’kincstári’, *ковдошський* ’koldus-’, *левентський* ’levente-’, *леґінський* ’legény-’, *немешський* ’nemes-’, *пайташський* ’pajtás-’, *темету(в)ський* ’temetői’, *унґварський* ’ungvári’, *чалувський* ’csaló-’.

5. Produktív az *-ов- ~ -ёв- ~ -йов-* szuffixum: *бадоґовый* ’bádog-’, *барацковый (бороцкковый)* ’barackfa-’, *баршоновый* ’bársony-’, *бішалмовый* ’birsalma-’ (N. *bisalma)*, *бовтовый* ’bolti’ (N. *bóu̯ti*), *габовый* ’habos’, *ґомбичковый* ’gombos’, *децембровый* ’decemberi’, *догановый* ’dohány-’, *жебовый* ’zseb-’, *кабатовый* ’kabát-’, *каріковый* ’karikás’, *кертовый* ’kertes’, *копонёвый* ’koponya-’, *норончовый* ’narancs-’, *пасулёвый* ’paszuly-’, *пяцовый* ’piaci’, *телековый* ’telek-’, *файтовый* ’fajta-’, *чевдарёвый* ’csődör-’ (N. *cső̯dör-)*, *чоматовый* ’csomagos’, *шоровый* ’soros’, *януаровый* ’januári’.

6. Gyakori az *-н-* képző is: *бетежный* ’beteg’, *гамішный* ’hamis’, *готарный* ’határos’, *кедвешный* ’kedves’, *лежерный* ’lezser’, *орташный* ’írtott terület’ (N. *ortás*), *паприґашный* ’paprikás’, *сохташный* ’szokott’, *фарадный* ’fáradt’, *фіномный* finom’, *фрішный* ’friss’. A *бетег > бетежный ~ битїжный* szóban *г / ж* mássalhangzó-váltakozás van, vö. *Битїжным* ся вернув (Petrovcij 119) ’Betegen tért haza’.

7. Több esetben előfordul az *-аст-(-яст-)* képző: *барнастый* ’barna, barnás’, *габастый* ’habos, hullámos’, *кайластий* ’kajla’, *каріка > карічка > карічкастый* ’labda alakú’, *коцкастый* ’kockás’, *леньчастый* ’lencse-’, *мінтастый* ’mintás’, *таніґрястый* ’tányér alakú’, *таркастый* ’tarka, tarkás’, *тивчарястый* ’tölcséres’, *турнястый* ’tornyos’, *фодрастый* ’fodros’.

8. Megemlítünk továbbá néhány kevésbé gyakori melléknévképzőt is: a) *-ан-*: *капчаный* ’(be)kapcsolt’, *паприжаный* ’paprikás’, *тенґеричаный* ’tengeri-’; b) *-ат-: баюсатый* ’bajuszos’, *лабатый* ’nagy lábú’; c) *-лив- (-лёв-):енґедливый* ’engedékeny’, *сереньчливый* ’szerencsés’, *хосновливий* ’hasznos, használatos’, *шпорувливый* ’spóros, takarékos’; d) *-н-ист-: тарканистый* ’tarkás’; e) *-оват-: марговатый* ’tehenes’, *хосновитый* ’hasznos’; f) *-цьк-: відицькый* ’vidéki’, *гайдуцькый* ’hajdú-’; g) *-ав-: ловґавый* ’lógós’, *рандавый* ’rongyos’, *чампавый* ’csámpás’; h) *-(ь)к-: югаськый* ’juhász-’.

Előfordulnak szintúgy további főnévi vagy melléknévi tőből képzett, különböző szuffixumú szavak: *каріковый ~ карічкастый* ’karikás’, *коцкованый ~ коцковастый* ’kockás’, *леньчовый ~ леньчастый* ’lencsés’, *марговый ~ маржачый* ’marha-’, *паприґашный ~ паприжаный* ’paprikás, paprikázott’, *таркастый ~ тарканистый* ’tarkás’, *фодрастый ~ фодричкастый* ’fodros’, *хосенный ~ хосновитый ~ хосновливый* ’hasznos’.

Külön csoportot képeznek az *-ован-* képzős melléknévi igenevek*: забанованый* ’igen bánatos’, *изронцованый* ’megráncosodott’, *изунованый* ’megunt’, *исчалованый* ’megcsalt, becsapott’, *кефованый* megkefélt’, *кіновaный* ’megkínzott’, *коцкованый* ’kockázott’, *ошколованый* ’iskolázott’ (N. ’oskolázott’), *порунтованый* ’elrontott’, *рантованый* ’rántott’, *сохтованый* ’szokott’, *(у)ціфрованый* ’(ki)cifrázott’, *фарадлованый* ’fáradt’, *хоснованый* ’használt’, *чіпкованый* ’csipkés’, *шпорованый* ’megspórolt, megtakarított’.

Néhány melléknévi igenév *-уч-(-юч-)*, szuffixumot kapott, és ezáltal melléknevesült: *будушлуючый* ’bujdosó’, *ґаздуючый* ’gazdálkodó’, *прикапчуючый* ’hozzácsatolt’, *хоснуючый* ’használó’.

4. A z i g é k m e g h o n o s o d á s á n a k e s e t e i . – A ruszinban az igék részben magyar jövevény igékből képződtek, részben pedig főnévi vagy melléknévi származékok. PETRO LIZANEC (1977: 63–6) ezért az átvevő nyelvben két igekategóriát különböztet meg: 1. a magyar igetőből származottakat; 2. a már meghonosodott főnévből képzetteket. Morfológiai adaptációjuk szerint a következő csoportokra bontottuk az igéket.

1. A magyarból átvett igei képződmények – az igető bármilyen mássalhangzóra végződhet – egyik csoportját azok képezik, amelyek *-овати ~ -увати* szuffixumot kaptak: *бантовати* < *bánt*, *бечеловати* < *becsül*, *бизувати* < *bízik*, *бировати* < *bír*, *бізентовати* < *bizonyít*, *будушловати* < *bujdosik*, *валтовати* < *vált*, *геверовати* < *hever*, *енґедовати* < *enged*, *кельтовати* < *költ*, *ловґовати* < *lóg* 'csavarog', *ментовати* < *ment*, *ортовати* < *irt* (N. R. *ort*), *поносовати* < *panaszol*, *ренделовати* < *rendel*, *руґати* < *rúg*, *рунтовати* < *ront*, *сановати* < *szán*, *уновати* < *un*, *фарадловати(ся)*, *фаралловати(ся)* < *fárad*, *чаварґовати* < *csavarog*, *чаловати*, *чалувати* < *csal*.

2. Az *-l* képzős igéknél egyes esetekben elvész az *-l*. Ezek *-овати ~ -увати* képzősök: *дунстовати* < *dunsztol*, *чутаковати* < *csutakol*, *шацовати* < *saccol*, *шпоровати* < *spórol*, *штімовати* < *stimmel*. Más esetben viszont megmarad: *кімловати* < *kémlel*, *про(в)баловати* < *próbál*, *ренделовати* < *rendel*, *фелеловати* < *felel*, *шейталовати (шийталовати)* < *séįtál*.

3. Néhány magyar eredetű igéhez ruszin *-ати (-яти)* képző járul: *аршовати* < *ás* (N. *árs*), *ловґати* < *lóg* 'függ', *тапшати* < *tapsol*, *чапкати* < *csapkod*. MOKÁNY SÁNDOR (1962a: 72) a legrégibb kölcsönzésekhez sorolja az *-ати ~ -яти* képzős igéket és azokat is, amelyek a már korábban átvett főnevekből alakultak.

4. Visszahatónak tekintjük azokat a magyar eredetű igéket, amelyekhez *-ся* posztfixum járul. Ezek nagyobb része az ukrán standard analógiájára jöhetett létre: *всалашоватися* < *beszállásol*, vö. *заселитися; вувалтоватися* < *kivált*, vö. *освідчуватися; випоносоватися* < *kipanaszolja magát*, vö. *скаржитися; (из)бановатися* < *(el)szomorodik*, vö. *засмучуватися; испайташитися* < *pajtáskodik*, vö. *подружитися; миреґоватися* < *mérgelődik*, vö. *нервуватися; ранцавитися* < *ráncol(ja a homlokát)*, vö. *морщитися; розбитанґоватися* < *elbitangosodik*, vö. *розпуститися; розгімбатися* < *himbálózik*, vö. *розгойдатися; фарадловатися* < *fárad*, vö. *втомитися*. Az általunk adatolt *санкатися* < *szánkázik* ige, mint ahogyan a *легінитися* < *legénykedik*, *лобдатися* < *labdázik* igék is, PETRO LIZANEC (1977: 65) szerint talán tükörfordítások.

5. Véleményünk szerint a már meghonosodott főnevekből képződhettek a következő igék, esetleg a megfelelő magyar igék hatására:

a) *-овати ~ -ёвати* képzővel: *бітанґа* 'bitang' > *бітанговати* 'bitangol', *біцітлі* 'bicikli' > *біцітлёвати* 'biciklizik', *вашар* 'vásár' > *вашаровати* 'vásárol', *габ* 'hab' > *габовати* 'habot ver, hullámosít', *генґер* 'henger' > *генґерёвати* 'hengerel', *дялу* 'gyalu' > *дяловати* 'gyalul', *кантор* 'kántor' > *канторовати* 'kántorkodik', *каріка* 'karika' > *каріковати* 'karikázik', *кефа* 'kefe' > *кефовати* < 'kefél', *ковдош* 'koldus' (N. *kóu̯dus*) > *ковдовати* 'koldul' (N. *kou̯dul*), *кормань* 'kormány' > *корманёвати* 'kormányoz', *коцка* 'kocka' > *коцковати* 'felkockáz, feldarabol', *кочіш* 'kocsis' > *кочішовати* 'kocsikázik', *ланц* 'lánc' > *ланцовати* <

’láncol’, *паприка* ’paprika’ > *паприкувати* ’(meg)paprikáz’, *ранц* ’ránc’ > *ранцювати* ’ráncol’, *реселёв* ’reszelő’ > *реселёвати* ’reszel’, *гір* ’hír’ > *розгірёвати* ’elhíresztel’, *салаш* ’szállás’ > *салашовати* ’elszállásol’, *малпа* ’talp’ > *малповати* ’talpal’, *тровґер* ’tróger’ (N. ’tróu̯ger’) > *тровґеровати* ’trógerol’, *фалат* ’falat’ > *фалатовати* ’falatozik’, *хосен* ’haszon’ > *хосновати* ’használ’, *цімбор(а)* ’cimbora’ > *цімборовати* ’cimborál, baráti kapcsolatot tart fenn’, *ціфра* ’cifra’ > *ціфровати* ’cifráz’, *чіпка* ’csipke’ > *чіпковати* ’csipkéz’, *шор* ’sor’ > *шоровати* ’sorol’;

b) valamint *-ити ~ -іти* képzővel: *бетяр* ’betyár’ > *бетярити* ’betyárkodik’, *биреш, біреш* ’béres’ > *бирешити, бірешити* ’béres munkát végez’, *биров* ’bíró’ > *бировити* ’bírói munkát végez’, *бойтар* ’bojtár’ > *бойтарити* ’bojtárkodik’, *босорка, босорканя* ’boszorkány’ > *босорити, босорчити* ’varázslással foglalkozik’, *габа* ’hullám’ > *габити* ’hullámosít’, *гуляш* ’gulyás’ > *гуляшити* ’gulyásként dolgozik’, *вашар* ’vásár’ > *завашарити* ’bevásárol’, *кертис* ’kertész’ > *кертисити* ’kertészkedik’, *легінь* ’legény’ > *легінити* ’legénykedik’, *лінґарь, лынґарь* ’lingár’ > *лінґарити, лынґарити* ’lingárkodik’, *лопта* ’labda’ (N. *lapta*) > *лоптати* ’labdázik’ (N. *laptázik*), *пайташ* ’pajtás’ > *пайташити* ’pajtáskodik, barátkozik’, *варош* ’város’ > *поварошіти* ’elvárosiasodik’, *гір* ’hír’ > *розгірити* ’elhíresztel’, *ряндя* ’rongy’ > *ряндявіти* ’(el)rongyolódik’, *салаш* ’szállás’ > *салашити(ся)* ’elszállásol’, *сокач* ’szakács’ > *сокачити* ’szakácskodik’, *фрічка* ’fricska’ > *фрічкати* ’fricskáz’, *чіжма* ’csizma’ (N. *csizsma*) > *чіжмарити* ’csizmadiaként működik’, *югас* ’juhász’ > *югасити* ’juhászkodik’. A *barna* melléknévből *-іти* képzővel jött létre a *барніти* < *barnul* ige.

Találkoztunk olyan ritka esettel is, amikor egy-egy adott szónak párhuzamos alakjai vannak, például: *-овати ~ -ловати*: *гамішовати ~ гамішловати* < *hamiskodik; -аш- ~ -лаш-: ваґашити ~ ваґлашити* < *vág.*

A felsorolt szuffixumok segítségével folyamatos igeszemléletet kifejező igék képződnek. A befejezett igeszemléletet jelölő alakok a ruszin nyelvjárásokban jöttek létre a legváltozatosabb előképzők segítségével: *ви-, ву-, до-, за-, из-, май-, на-, о-, пере-, по-, при-, про-, роз-, уд-*, pl. *вибізентовати* ’bebizonyít’, *вуортовати* ’kiírt’, *вухосновати* ’elhasznál’, *дошейталовати* ’odasétál, végigsétál’, *забізувніти* ’magabiztossá válik’, *изряндявіти ~ поряндявіти* ’elrongyolódik, lerongyolódik’, *искельтовати, прокельтовати, роскельтовати* ’elkölt, elherdál’, *майбечеловати* ’igen megbecsül’, *накоцковати* ’felkockáz’, *прокоцкати* < ’elkockáz’, *науновати* ’megun’, *очаловати* ’megcsal; becsap’, *перечампати* ’csámpáskodik’, *побантовати* ’megbánt’, *побечеловати* ’megbecsül’, *поваґлашити* ’kivág’, *поґенгерёвати* ’lehengerel,’ *подіжмити* ’megdézsmál’, *поланцювати* ’megláncol’, *полегінити* ’legénykedik egy ideig’, *посереньчити* ’szerencséltet valakit’, *поталповати* ’megtalpal’, *пофалатовати* ’feldarabol’, *приґаздовати* ’gazdálkodni kezd’, *прогеверовати* ’elhever, ellustálkodik’, *розбитанговатися* ’elbitangosodik’, *удвалтовати* ’kivált, megvált’.

5. Egyéb szófajok. – 1. Az általunk megvizsgált anyagban csak egy számnevet találtunk: *изирь* < *ezer*. Ennek derivátumai az *изирька* ’ezres <bankó>’ és a *пятьизирька* ’ötezres’.

2. Sem az írott szövegből, sem a nyelvjárásokból nem kerültek elő magyar eredetű névmások.

3. A határozószók néhány kivétellel vagy változatlanul, vagy *-o* szuffixummal honosodtak meg: *батром* < *bátran*, *баторно* < *bátor* 'bátran', *бизувно, бізівно, бізунь* < *bizony*, *гамішно* < *hamisan*, *гіаба*, *гляба* < *hiába*, *ипен*, *ипен(што)* < *éppen (hogy):* У мене є сякі *ипен* (Hnatjuk 2001: 117) 'Nekem *éppen* ilyenek vannak'; *інкаб* < *inkább*, *кін(ом)* < *képpen*, *мусай* < *muszáj*, *шуга* < *soha:* Од сього танцю *шуга* ся не вморю, То кров у мині рудну новту грає (Fantyč 1997: 23) 'Ebbe a táncba soha nem fáradok bele, A véremben édes honi nóta lüktet'; *ниґда шуга* < *soha(sem)* – a határozószó első része a ruszin *ниґда* 'soha', a másik része a magyarból átvett *шуга* < *soha* (idegennyelvi szinonimapár; vö. MOKÁNY 1962b: 132): Айбо ми би з Дюрьом *нігда-шуга* не були кумовами (KešŽiv. 1997: 70) 'De mi Gyurával soha sem voltunk komák'. A vizsgált anyagban a *рендешно* < *rendesen* 'jól, alaposan' értelme van: Самі розумієте, што після таких випадку я мусіла *рендешно* розверечи своїми мозгами (Kešelja 1993: 58) 'Maga is érti, hogy ilyen eset után nekem jól meg kellett mozgatnom az agyam'. A *гляба* < *hiába* határozószónak a galíciai és a bukovinai szépirodalmi művekben bővült a jelentése: 'nem szabad, elég' (BÁRÁNYNÉ KOMÁRI 2008: 184): *Гляба* їх розуміти (Čeremšyna 1952: 302) 'Aligha lehet őket megérteni'.

A *батром* < *bátran* a cselekedet módját kifejező határozószók analógiáját tükrözi (vö. ukr. *гуртом* 'társaságban, együtt', *слідом* 'valakinek a nyomában'): Айбо нараз *батром* перескочив и уже стояв перед Юрком (KU. 2002: 24) 'Ámde *bátran* átugrotta, és máris Jurko előtt állt'. A *гамішно* 'hamisan' a *гамішний* < *hamis* melléknév derivátuma (vö. ukr. *веселий* 'vidám' – *весело* 'vidáman', *гарний* 'szép' – *гарно* 'szépen', *сумний* 'szomorú' – *сумно* 'szomorúan').

4. A magyar jövevényszavak között három kötőszót találtunk: *авадь* < *avagy*, *вадь* < *vagy*, *педіґ ~ пидік* < *pedig* (vö. Задрыжав уд страха вшыткый, *пидік*, вже было бы витко, Вбы якась там ворожбитка, *авать* босоркун-страшко (Petrovcij 1999: 94) 'Minden ízében reszketni kezdett a félelemtől, pedig már észre vette volna, ha jósnő, avagy rémisztő kuruzsló lett volna'; valamint egy sajnálkozó rosszallást kifejező indulatszót: *ене-бене* < *ejnye-bejnye: Ене-бене* – клячки – кампес, неборачку! (Kerča T. 2003: 134) 'Ejnye-bejnye, térdre, véged van, te szerencsétlen!'.

6. Összefoglalás. – A fenti példákból látható, hogy a vizsgált szavak nagyobb része főnév. Ezek többsége a hímnemhez sorolandó. A nőnemű főnevek kisebb produktivitást mutatnak. A semleges nemű főneveket azért nem elemeztük, mert ezek DEZSŐ LÁSZLÓ (1989: 38) véleménye szerint is „a kárpátukrán nyelvjárásokban már meggyökeresedett magyar eredetű szavakból keletkeztek".

A legtöbb melléknév ruszin melléknévi szuffixumot és flexiót kapott az adaptáció során. A jövevényigékhez gyakran ruszin prefixumok, szuffixumok és flexiók járultak. Számosak azonban a magyar jövevényfőnevekből, illetve -melléknevekből alkotott ruszin igék is.

A határozószó a kárpátaljai ruszinban sem ragozható szófaj. Néhány határozószó változatlan alakban honosodott meg az átvevő nyelv rendszerében. A magyarból átkerültek nagyobb része ruszin szuffixumot kapott.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a meghonosodás következtében a főnevek többsége, valamint csaknem az összes melléknév és ige a megvizsgált ruszin irodalmi nyelvi szövegekben, illetve szótárakban figyelmet érdemlő változásokon ment keresztül.

Kulcsszók: kárpátaljai ruszin nyelv, ruszin–magyar nyelvi kapcsolatok, magyar jövevényszavak, alaktani meghonosodás, átvevő nyelv.

A hivatkozott irodalom

BALECZKY 1958. БАЛЕЦКИЙ Э., Венгерские заимствования в лемковском говоре села Комлошка в Венгрии. Studia Slavica 4: 23–46.

BALECZKY 1960. = БАЛЕЦКИЙ Э., Венгерское *kert* в закарпатских украинских говорах. Studia Slavica 6: 247–65.

BÁRÁNYNÉ 2008. = БАРАНЬ-КОМАРІ Є., Унгаризми у творах галицьких письменників кінця XIX – початку XX століття (на прикладах творів Марка Черемшини). In: ANDRZEJ KSENICZ – POLINA STANIŃSKA red., Ze studiów nad literaturami i językami wschodniosłowiańskimi. Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra. 181–7.

Čeremšyna 1952. = Черемшина Марко, Вибрані твори. Ужгород.

Čučka 1992. = Чучка Павло, Вичурки по-баранинські. Закарпатська застільна книга у 2-х томах (том перший і останній). Баранинці–Ужгород.

BOTLIK JÓZSEF 2005. Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok 1918–1945. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.

DEZSŐ LÁSZLÓ 1961. = ДЭЖЕ ЛАСЛО, К вопросу о венгерских заимствованиях в закарпатских памятниках XVI–XVIII вв. Studia Slavica 7: 139–75.

DEZSŐ LÁSZLÓ 1970. = ДЭЖЕ ЛАСЛО, Морфология закарпатских урбариальных записей XVIII в. Slavica 10: 88–98.

DEZSŐ LÁSZLÓ 1985. = ДЭЖЕ ЛАСЛО, Украинская лексика сер. XVI века: Няговские поучения (Словарь и анализ). Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

DEZSŐ LÁSZLÓ 1989. A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvemlékek magyar jövevényszavai. Akadémiai Kiadó, Bp.

DULIČENKO 1998. = ДУЛИЧЕНКО А. Д., Языки малых этнических групп: статус, развитие, проблемы выживания. In: Языки малые и большие... In memoriam acad. Nikita I. Tolstoi. Red. A. D. DULIČENKO. Slavica Tartuensia IV. Tartu Ülikooli Kirjastus/Tartu University Press, Tartu. 26–36.

DULIČENKO 2008. = ДУЛИЧЕНКО А. Д., Письменность и литературные языки Карпатской Руси (X–XX вв.). Издательство В. Падяка, Ужгород.

ESUM. = Етимологічний словник української мови: у 7 т. Том 1–5. Гол. ред. О. С. МЕЛЬНИЧУК. Київ, 1982–2006.

Fantyč 1997. = Фантич Василь, Отцюзнино, русинська, християнська! Ужгород.

Hnatjuk 2001. = Гнатюк Володимир, Казки Закарпаття (І. В. Хланта упорядкув.). Ужгород.

HRINČENKO 1958. = Словарь української мови. Зібрала редакція журнала «Киевская старина». Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. У 4 томах. Київ 1907–1909. Перевидання фотомеханічним способом. Київ.

JUHÁSZ DEZSŐ 1988. A magyar tájnévadás. Nyelvtudományi Értekezések 126. Akadémiai Kiadó, Bp.

KÁPRÁLY 2002. = КАПРАЛЬ М., Венгерский суффикс *-as (-ás)* в карпаторусинских текстах. Studia Slavica 47/1–2: 73–85.

KERČA I. 2007. = КЕРЧА ИГОРЬ, Русинско-русский словарь. В 2 томах. Ужгород.

Kerča T. 2003. = Керча Тамара, Было ци не было. Ужгород.

Kešelja 1993. = Кешеля Дмитро, Державна копоня, або Листи до пана Президента. Ужгород.

KešŽiv 1997. = Кешеля Дмитро, Жіванський світ. Роман із народного життя у трьох серіях. Ужгород.

KÓTYUK ISTVÁN 2007. Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai – Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta ZOLTÁN ANDRÁS. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.

KU. 2002. = Керча Ігор, Утцюзнина. Читанка для недїльні школы. [2. kiadás]. Ужгород.

LIZANEC 1977. = ЛИЗАНЕЦЬ П. М., Фонетичне засвоєння та морфологічне оформлення мадяризмів в українській мові. Studia Slavica 23: 29–68.

MidZel. 1999. = Мідянка Петро, Зелений фирес. Поезії. Ужгород.

MOKÁNY 1962a. = МОКАНЬ А. А., Важнейшие фонетические и морфологические особенности венгерских заимствований в украинском укающем диалекте Тячевского района Закарпатской области. In: Финно-угорская филология. Ученые записки Ленинградского Ордена Ленина Государственного университета им. А. А. Жданова. Ленинград. 60–75.

MOKÁNY 1962b. = МОКАНЬ А. А., Исконные слова в мараморошских украинских говорах Закарпатской области УССР и их синонимы, заимствованные из венгерского языка. In: Весник Ленинградского университета. Серия истории, языка и литературы. Вып. 4. Ленинград. 20: 125–35.

MOKÁNY 1965. = МОКАНЬ А. А., К истории украинского населения на территории современного распространения мараморошского диалекта Закарпатской области. In: Весник Ленинградского университета. Серия истории, языка и литературы. Ленинград. 2: 68–170.

MOKÁNY 1966. = МОКАНЬ А. А., Венгерские заимствования в мараморошском украинском диалекте Закарпатской области. [Kandidátusi disszertáció tézisei.] Tarty.

MOKÁNY 1970. = МОКАНЬ А. А., Замечания к этимологии восточнословацкого и закарпатско-украинского *kapura* ’ворота’. In: Советское финно-угроведение. Таллин. 6: 281–5.

MYHOLYNEC’ 2000. = МИГОЛИНЕЦЬ О. І., Українсько-угорські зв’язки на матеріалі ботанічної лексики закарпатських говірок. In: Ювілейний збірник на честь 70–річчя від дня народження професора Петра Лизанця. Ужгород. 351–8.

NIMČUK 1955. = НІМЧУК В. В., Спостереження над словотвором іменника в говірці села Довге Іршавського району (суфіксація). In: Наукові записки Ужгородського Державного університету. Діалектологічний збірник. Видавництво Львівського університету ім. І. Франка. Львів. 14: 169–92.

NIMČUK 1963. = НІМЧУК В. В., З іншомовних запозичень у закарпатських верхньонадборжавських говірках. In: Дослідження з мовознавства. Київ. 79–88.

OROS 1964. = ОРОС В., До питання українсько-угорських контактів. In: Тези доповідей та повідомлення міжвузівської конференції з питань теорії та методики викладання іноземних мов. Ужгород. 40–3.
Petrovcij 1999. = Петровці Іван, Наші и нинаші співанкы. Ужгород.
Potušnjak 1980. = Потушняк Федір, Твори. Київ.
SABADOŠ 1982 = САБАДОШ І. В., Типологія назв Rosa Canina L. в говорах української та інших слов'янських мов. In: Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат. Ужгород. 54–70.
Tomčanij 1974. = Томчаній Михайло, Жменяки. Київ.
ZOLTÁN ANDRÁS 2001. A szláv mikronyelvek helyzete és fennmaradási esélyei. Kisebbségkutatás 10: 534–7.
ZOLTÁN ANDRÁS szerk. 2006. A Nyagovai Posztilla. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.

BÁRÁNYNÉ KOMÁRI ERZSÉBET

Morphological adaptation of Hungarian loanwords in Ruthenian

The aim of the paper is to introduce the Hungarian loanwords occurring in standard reference works and to acquaint the reader with the ways of morphological insertion and integration of Hungarian loanwords into Ruthenian, a language spoken in the Sub-Carpathian area. For fulfilling this aim, the paper discusses the manners in which Hungarian loanwords (represented by nouns, adjectives, verbs, and adverbs) have been fitted into the morphological system of the recipient language. The majority of the words under survey are nouns, most of which are masculine. Nouns that belong to the feminine gender show less productivity. The paper does not deal with neutral nouns because, in accordance with László Dezső's (1989: 38) opinion, the author thinks that these nouns "were formed in Sub-Carpathian Ukrainian dialects from roots of Hungarian origin". Due to the adaptation process, most adjectives were given Ruthenian adjectival suffixes and inflection. Some verbs were formed through the adaptation of Hungarian verbs with Ruthenian prefixes, suffixes, and inflection, while others were formed as denominative or deadjectival derivatives within the Ruthenian dialects. Finally, some adverbs were borrowed in an unchanged form but most adverbs adopted from Hungarian received Ruthenian suffixes. – It is concluded that, in the process of adaptation, most nouns, adjectives and verbs were adjusted to the requirements of the word formation and morphological system of the recipient language.

Keywords: the Ruthenian language of Sub-Carpathia, Ruthenian–Hungarian language contacts, Hungarian loanwords, morphological adaptation, recipient language.

ERZSÉBET BÁRÁNYNÉ KOMÁRI

Ára: 1500 Ft

The Hungarian Language

Journal of the Society of Hungarian Linguistics

Managing Editor
LORÁND BENKŐ

Editor
DEZSŐ JUHÁSZ

Technical Editors
TAMÁS FARKAS, RUDOLF SZENTGYÖRGYI

Editorial Board
IMRE BÉKÉSI, LÁSZLÓ HONTI, FERENC KIEFER, JENŐ KISS, ISTVÁN NYOMÁRKAY, FERENC PUSZTAI, ÁRPÁD SEBESTYÉN, PÉTER SIPTÁR, ISTVÁN SZATHMÁRI

Advisory Board
ELŻBIETA ARTOWICZ (PL), DANILO GHENO (I), RIHO GRÜNTHAL (FIN), VALENTIN GUSEV (RU), JÁNOS PÉNTEK (RO), SUSAN GAL (USA), EBERHARD WINKLER (D)

CONTENTS

Bańczerowski, Janusz: The role of language in the construal of human reality 129
Kertész, András: Why should the linguist get out of bed in the morning? Or: Chomsky's "revolutions" and the historiography of generative linguistics 145
Vörös, Ferenc: A preliminary sample from the Atlas of Hungarian Family Names 156
Farkas, Tamás: The borrowed family name *Novák* and the Hungarian stock of family names 169
B. Komári, Erzsébet: Morphological adaptation of Hungarian loanwords in Ruthenian 182

Minor Contributions. *Kicsi Sándor, András:* Some instances of enantiosemy in Hungarian 196
Etymologies. *Büky, László: Mosolog, mind a ragalla* 'smile faintly'. – *Mokány, Sándor: Dobva-fakadva* 'in an awful bate' 198
Historiography. *Korompay, Klára:* The series Early Hungarian Codices. New results and future perspectives. – *Szili, Katalin:* The earliest Hungarian grammar written for Russian readers 203
Reviews. *Földi, Gábor:* Rásonyi László – Baski Imre, Onomasticon Turcicum – Turkic Personal Names I–II. – *Zántó, Edina:* Proceedings of the Sixth Hungarian Conference of Onomastics. – *Kiss, Magdaléna:* Two books on place names from medieval Bihar County. – *P. Lakatos, Ilona:* Kótyuk István, Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре [Ukrainian loanwords in the local Hungarian dialect of Ung]. – *Szabó, József:* Pesti János, Alsómocsoládi tájszótár [A dialect dictionary of the village of Alsómocsolád]. – *Gréczi-Zsoldos, Enikő:* Kabán Annamária, A szövegvizsgálat útjain [Down the paths of text research] 212
Miscellanea. *Rab, Irén:* The Year of the Hungarian Language in Göttingen 244
Society News. *Keszler, Borbála:* László Elekfi is 80 246
Data from the History of Hungarian. *Mizser, Lajos:* Ethnic names for Ruthenians in the 16–17th centuries. – *N. Fodor, János:* Late Old Hungarian personal names from North-East Hungary 249
Letters to the Editor. *Ferenc A. Molnár* writes. –*Rudolf Szentgyörgyi* writes 254